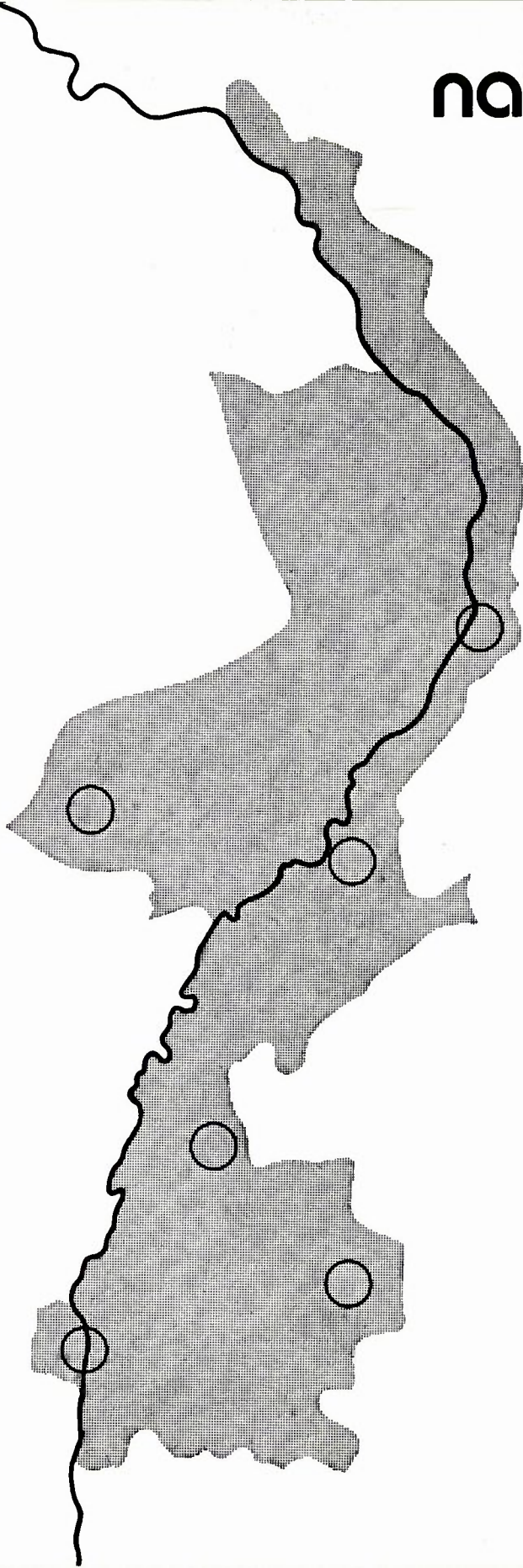

natuurhistorisch maandblad

67e jaargang no. 1 – jan. 1978

NATUURHISTORISCH MAANDBLAD

Orgaan van het Natuurhistorisch Genootschap
in Limburg

MAASTRICHT, januari 1978

REDACTIERAAD: mevr. drs. F.N. Dingemans-Bakels;
H.P.M. Hillegers; J.A.M. Heerkens Thijssen; dr. P.J. van Nieuwenhoven (wnd. hoofdredacteur); W. Ogg; drs. A.W.F. Meijer.
Redactie-adres: Bosquetplein 7 Maastricht (tel. 043-13671).

ADMINISTRATIE: Adreswijzigingen, opgave van nieuwe leden, bestellen van Maandbladen te zenden aan administratie Natuurhistorisch Genootschap in Limburg, p/a Bosquetplein 7, Maastricht; tel. 043-13671.

Afzonderlijke nummers voor niet-leden *f* 2,50, voor leden *f* 1,75; dubbelnummers *f* 4,- resp. *f* 3,-
Auteursrechten voorbehouden.

NATUURHISTORISCH GENOOTSCHAP

Voorzitter: Dr. P.J.v. Nieuwenhoven,
Trianonstraat 13, Maastricht. Tel. 043-18897

Secretaris: H.P.A.J. Gilissen.
Rector Thijssenstraat 9, Geulle. Tel. 04461-1179

Penningmeester: J.G.H. Schoenmaeckers, Johan Frisostraat 4,
Cadier en Keer. Giro 1036366 t.n.v. Natuurhistorisch Genootschap, Maastricht.

Lidmaatschap: m.i.v. 1 januari 1977 *f* 25,- per jaar (tevens gezinscontributie); Jeugdleden t/m 17 jaar *f* 7,50. Het maandblad wordt aan alle leden gratis toegezonden.

Litho's en Druk:
Stereo+Grafia, Maastricht.

INHOUD

	Pag.
– Verslag van de maandvergadering	1
– Studiegroep onderaardse Kalksteengroeve	2
– Is de gele Kornoelje echt wild in Zuid-Limburg?	3
– Medewerking gevraagd bij Meeuwen-onderzoek	3
– Een stukje Mergellandroute	5
– Duizend- en miljoenpoten (Chilopoda en Diplopoda) uit Zuid-Limburg II	13
– Boekbespreking	15
– Nieuwe leden in 1977	17

VERSLAG VAN DE MAANDVERGADERING

te Maastricht op 5 januari 1978

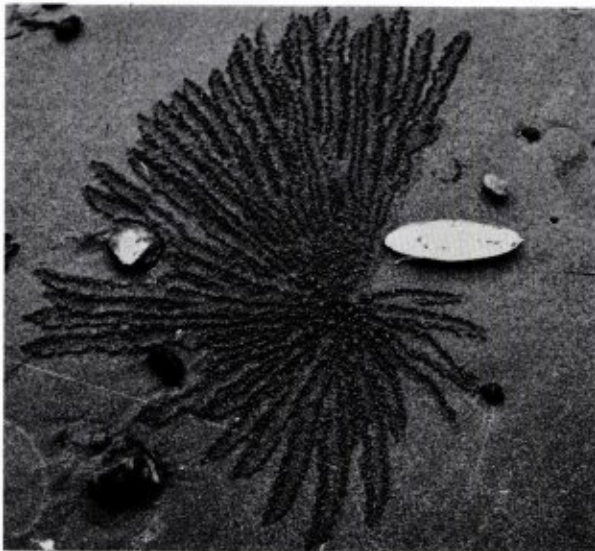
Met de beste wensen voor de leden van het Genootschap opende de voorzitter de eerste bijeenkomst in het nieuwe jaar.

Verheugend was de aanwezigheid van de mijtenonderzoeker Dr. van Eijndhoven uit Haarlem, die steeds als de mijtengasteren, de vleermuizen, in Limburg terug zijn, ook de maandvergadering bezoekt.

De voorzitter gaf een terugblik op de actie "Geef om de Natuur", en sprak zijn teleurstelling uit over de geringe aktie die er in Maastricht gevoerd werd.

Hij maakte ook melding van een brief van Dr. P.J.H. van Bree van het Instituut voor Taxonomische Zoölogie van de Universiteit van Amsterdam, waarin deze wees op het wetenschappelijk belang van het ruilverkeer van het Genootschap en waarschuwde tegen overhaaste beslissingen met betrekking tot de opheffing van de uitgave van de Publicaties.

De heer Gijtenbeek maakte melding van opvallende trek van meeuwen en eenden op 1 jan. 1978. Tussen 10 en 12 uur bij de Maas te Maastricht vlogen duizenden meeuwen en formaties eenden (in groepjes van 5-50 en meer). Gewoonlijk vliegen de meeuwen daar 's morgens in noordelijke richting, vanaf hun

Vraatsporen van een krabbetje: het oppervlakkige zandlaagje is weggekrabd. De niet eetbare resten zijn tot kleine balletjes samengevoegd.

slaapplaats in Eijsden naar hun fourageergebied. De heer Kemp meende dat zeer harde wind en verstoring door jagers de oorzaak van plotseling trekgedrag kon zijn. Tevens wees hij erop dat eenden vaak 's nachts fourageren en 's morgens naar hun slaapgebied (grintgat Eijsden) terugvliegen. De Heer van Mourik meende dat de uit het noorden opkomende vorst waarschijnlijk de belangrijkste oorzaak voor plotselinge trek zou zijn. Dit geldt zeker voor ganzen en kieviten. Maar voor meeuwen?

De heer van Noorden deelde mee, dat hij een "Pelargonium" (geranium) als kamerplant heeft waarbij plotseling een "Orobanche" (bremraap) te voorschijn kwam. Doordat zijn vrouw de kostganger als 'onkruid' verwijderd had, was hij niet in staat geweest hem op naam te brengen. In de literatuur had hij nergens informatie kunnen vinden over een bremraap die op Pelargonium groeide, wel op Geranium (zie Heukels). Opmerkelijk was ook, dat de potgrond bestond uit een mengsel van gewone potgrond en grond die hij uit de vrije natuur (bij Ingber) gehaald had.

De heer Meijs maakte de leden er op attent, dat er bij de Campagne in Maastricht een lössaafgraving dreigde, die het landelijk schoon zou aantasten. Hij verzocht het Bestuur een bezwaarschrift bij B en W van Maastricht in te dienen tegen de verlenging van de vergunning. Tijdens de discussie werd besloten eerst eens poolshoogte te nemen.

Tevens vroeg de heer Meijs aandacht voor de kwalijke neveneffecten van de Aktie Geuldal voor sommige agrariërs. Vele toeristen veroorzaken schade aan de cultuurgewassen en natuurterreinen. De agrariërs overwegen dan ook de voetpaden af te sluiten en de huur van de Heimansgroeve op te zeggen.

De heer Kemp schilderde de problemen die in de buurt van Rekum ontstonden toen men de vallei van Ziepbeek als natuurreserveaat ging inrichten en het natuurgebied overbevolkt raakte door trimmers, ruiters en automobilisten.

De heer Gilissen vertelde dat bij het Museum door een groentebouwer een ruïnehagedis (*Lacerta sicula campestris*) werd gebracht, die waarschijnlijk via groenten uit het Middellandse zeegebied hier terecht was gekomen.

Na deze mededeling deed de heer Gilissen als voorzitter van de Vogelstudiegroep verslag van de activiteiten van deze groep. Deze groep heeft diverse onderzoeken onder handen en al verschillende verslagen uitgebracht. Een verslag van de activiteiten tot nog toe volgt binnenkort.

Na de pauze hield de heer van Nieuwenhoven een zeer interessante voordracht over de herbegroeiing van een vulkanisch eiland vlak bij de Krakatau, Anak-Krakatau, ontstaan in 1927. Aan de hand van mooie dia's zagen we hoe moeilijk het is voor de natuur om een tropisch eiland bestaande uit zwarte as te veroveren. Het is opmerkelijk hoe, ondanks de grote temperatuurverschillen, de

Een krab, die met een bal zand sjuwt alvorens die weg te gooien.

STUDIEGROEP ONDERAARDSE KALK- STEENGROEVEN

De onlangs opgerichte Studiegroep Onderaardse Kalksteengroeven is een nieuwe studiegroep van het Genootschap, waarmee een oude traditie wordt voortgezet, nl. het bestuderen van vele interessante aspecten van de unieke Zuidlimburgse "mergelgrotten".

De studiegroep is een bundeling van krachten die reeds werkzaam waren op het terrein van cultuur- en natuurhistorie der onderaardse kalksteengroeven. Het reeds enkele jaren bestaande Instituut voor Groevenonderzoek in Limburg i.o. heeft nu in deze studiegroep definitief onderdak gevonden. Leden van dit Instituut i.o. vervaardigden onlangs in samenwerking met het Natuurhistorisch Museum van Maastricht een rondreizende ekspositie over het ontstaan van de gangenwereld, het oude ambacht van blokkreken.

hoge zuurgraad van de bodem en overstromingen door het zoute zeewater zich mossen en varens vestigen en er zelfs een cocosnoot ontkiemt en kreeften holen maken in de oevers.

Ter vergelijking kregen we een rijk mangrovebos uit West-Java voorgeschoteld, waar in de vele lagunes onze "kamerplanten" rijk bloeiden. Indrukwekkend waren de serie opnames van visjes die op het droge leefden en kreeften die tijdens het eten zandbolletjes maakten of bij het graven van het hol ballen zand van een halve hand groot met één beweging van de poten in het rond gooiden. Dit gebied van dieren met ogen op steeltjes, bloemen op buisjes en bomen op stelten bleek voor onze voorzitter een onuitputtelijke bron van nieuwe natuurervaringen te zijn geweest. De leden waren zo gebocid dat het moeite kostte uit de ban van zijn verhaal en dia's te komen en er werd dan ook plezierig wat nagepraat.

De studiegroep bestaat uit enkele "kernleden" welke het initiatief genomen hebben en studie in de onderaardse kalksteengroeven zullen trachten te stimuleren en te coördineren.

De studiegroep heeft een open karakter, in dié zin dat een ieder met serieuze bedoelingen voor de duur van een projekt aansluiting kan vinden.

Het is nadrukkelijk de bedoeling om het rekreatieve element uit te sluiten. Het gaat uitsluitend om activiteiten met een wetenschappelijke of een edukatieve pretentie.

De studiegroep bestaat voorlopig uit de volgende kernleden:

J.Cobben, Abtstraat 24, Maastricht (sekretaris)

J.Dieren, Valkenburg.

E.de Grood, Bemelen.

H.Kamphoven, Maastricht.

M.Wijnen, Maastricht.

Projekten zijn voorlopig:

1. Herziening en uitbreiding groevenlijst Dr.A.Van Wijngaarden.
2. Jaarlijkse deelname aan de Census Vleermuizen, onder auspiciën van het R.I.N. te Leersum.
3. Voortgezette cultuurhistorische inventarisatie der gangenstelsels, in het bijzonder van de restanten van het Sint-Pietersberg-labyrinth.

MEDEWERKING GEVRAAGD BIJ MEEUWENONDERZOEK

Meeuwen komen in Limburg al van oudsher voor. Vroeger waren het uitsluitend wintergasten. Ook waren ze toen niet zo talrijk; er verbleven hier dan hoogstens enkele duizenden vogels. De laatste jaren nemen ze echter snel in aantal toe. Nu zijn het er 's winters tienduizenden.

Tot de winter van 1973/1974 ging het vrijwel uitsluitend om kokmeeuwen. In die winter verschenen er plotseling honderden zilvermeeuwen in Limburg. Ook zij worden elk jaar talrijker.

Meeuwen zijn vogels, die gezamenlijk op één plaats overnachten. Daartoe houden ze in de namiddag slaapvluchten. Dan kan men grote troepen zien overvliegen in de richting van de slaappleats. Meestal is dat een grindgat, zoals dat te Oost-Eijsden. Ook in Midden- en Noord-Limburg bevinden zich dergelijke slaappleatsen.

Wat wij nu willen onderzoeken is het volgende: waar verblijven de meeuwen, die op die slaappleatsen overnachten, overdag. Naar welke slaappleats vliegen de vogels, die overdag bij bijv. Vaals of Sittard of Weert zitten?

Wij willen iedereen, die aan dit onderzoek wil meewerken, vragen eens op de meeuwen te letten en dan het volgende te noteren:

1. de plaats waar overvliegende meeuwen gezien worden;
2. het tijdstip, waarop dat gebeurt;
3. de vliegrichting.

Het beste is waarnemingen te doen vanaf zonsopgang tot 2 à 3 uur daarna en 2 à 3 uur voor het donker is.

Daarnaast zijn ook gegevens welkom zoals schattingen van groepen fouragerende meeuwen, plaatsen waar vuilnisbelten zijn, en eventuele nog niet bekende slaappleatsen.

Kokmeeuwen in Maastricht

foto: van Nieuwenhoven

Wanneer er voldoende gegevens binnenkomen, kan er een verspreidingskaart gemaakt worden van de meeuwen in Limburg. De resultaten van dit onderzoek, samen met een aantal tellingen die de afgelopen jaren verricht zijn, zullen dan te zijner tijd in het Natuurhistorisch Maandblad gepubliceerd worden. Gegevens kunnen gestuurd worden naar: W. Ganzevles, Kerkstraat 16, Eijsden.

IS DE GELE KORNOELJE ECHT WILD IN ZUID-LIMBURG?

Een antwoord aan Prof. Jonker

Mijnheer,
Uw artikel over *Cornus mas* L. in het Natuurhistorisch Maandblad van oktober 1977 is voor mij aanleiding te verwijzen naar het artikel "De natuurlijke standplaats van *Cornus mas* L." van H. Doing Kraft in het 20e jaarboek van de Nederlandse Dendrologische Vereniging. Hierin wordt gesteld dat *Cornus mas* L. in Nederland niet inheems is, hoewel een enkel verwilderd exemplaar wel aangetroffen wordt. In genoemd artikel wordt het natuurlijke verspreidingsgebied van deze species uitvoerig toegelicht.

Ik deel Uw mening niet, dat *Cornus mas* L. en *Cornus sanguinea* L. buiten hun bloei moeilijk van elkaar te onderscheiden zijn. Het heeft me eerder verwonderd dat hierop ook in de "Nouvelle Flore de la Belgique, du Grand-Duché de Luxembourg, du Nord de la France et des Régions voisines" van De Langhe, Delvosalle etc. zo diep wordt ingegaan. De habitus van de soort, de vruchtontwikkeling en - wat de *Cornus mas* L. betreft - de kenmerkende vroegtijdige winterknop-ontwikkeling geven toch nauwelijks moeilijkheid de soorten van elkaar te onderscheiden.

Het niet zeldzaam voorkomen van *Cornus mas* L. in o.m. het Quercetum pubescentis en het Querceto-Carpinetum primuletosum - in welke laatste de ontwikkeling van o.m. *Cornus mas* in de hand wordt gewerkt door de kap van eikenhout, in b.v. het Parc National de Lesse et Lomme (zie André Thill: "La Flore et la Vegetation du Parc National de Lesse et Lomme" 1964) sluit aan op hetgeen H. Doing Kraft als noordgrens van het verspreidingsgebied aanduidt.

Of het schijnbaar natuurlijke voorkomen van *Cornus mas* L. in Zuid-Limburg een werkelijk natuurlijk voorkomen is, kan worden betwijfeld. *Cornus mas* L. werd in vroegere jaren zeer veel aangeplant bij boerderijen en in tuinen als struiken of zelfs hagen. De Kornoelje werd als vrucht zeer gewaardeerd. Johann Hermann Knoop maakte eind 18e eeuw in zijn "Fructologia of Beschrijving der Vruchtboomen en Vruchten" onderscheid tussen de aangeplante Kornoelje en de niet in Nederland voorkomende wilde Kornoelje.

Wat de door hem genoemde wilde Kornoelje betreft citeer ik:

"De tweede of wilde soort vind men in Saxen, Thüringen, Bohemen, Oostenrijk, en elders in het wild;

groeit Heesteragtig en brengt kleinder, slegter, dog zomwijlen ook wel grooter en zoeter Vruchten voort, als de Tamme, daar ze anders niet van verschilt".

Wat de aanplant van de Kornoelje betreft citeer ik verder uit Knoop:

"De Cornoelje-boom, die tot een kleine Boom opgroeyen kan, plant men doorgaans hier of daar in de Tuinen, op een afgezonderde plaats, wegens de Vrucht; maar men kan er ook Scheerheggen van planten, die heel dicht groeyen, 10 à 12 Voeten hoog kunnen worden, en wegens hare mooye glanzende Bladen sierlijk staan, dog hier aan moet men geen Vruchten verwagten, waartoe ze hunner vrijheid in de groei vereischen".

Wat betreft Uw vermelden als de meest noordelijke vindplaats van *Cornus mas* L. in de omgeving van Aken moet men zich toch afvragen of dit een natuurlijke vindplaats is of dat het voorkomen voortspruit uit toedoen van mensenhand.

Mullenders en Noïrfalise "Les groupements vegetaux du Colebi" 1948 noemt *Cornus mas* L. als kensoort van het "Querceto-Lithospermetum". U zelf wijst op een Mesobrometum tegen de Gulper-

Rijpe vruchten van gele kornoelje

fotoarchief: De Wever

berg. Met betrekking tot de vermeende natuurlijke vindplaats nabij Aken neem ik gaarne Mathias Schwickerath band 2 "Hoher Venn-Nordeifel" 1966 ter hand, waarin - met betrekking tot de Nord-eifel - de daar voorkomende Quercu-Lithospermetum en Mesobrometum erectii uitvoerig behandeld worden. Hieruit blijkt het natuurlijke voorkomen van Cornus mas L. aldaar niet.

Mijn twijfel of men plantengeografisch gezien van een natuurlijk voorkomen van Cornus mas L. in Zuid-Limburg mag spreken blijft groot.

In deze twijfel mag ik eveneens verwijzen naar het maandverslag van de vergadering van het Natuurhistorisch genootschap (zie Natuurh. Maandbl., 53e jrg. no. 10) waarin Dr.P. van Nieuwenhoven gewag maakt van het voorkomen van een grote struik van Cornus mas L. in het Savelsbos bij Maastricht, doch

daarbij eveneens vermeldt dat men niet kan zeggen of dit exemplaar wild is of verwilderd.

Steeds blijft de mogelijkheid bestaan, dat vogels voor de verspreiding hebben gezorgd, door het eten van de vruchten van heesters die in tuinen stonden aangeplant, dan wel dat we hier met een erg noordelijke vindplaats te doen hebben.

Ik hoop U met deze mededeling van dienst te zijn geweest en teken,

hoogachtend,

A.H.J. Faassen.

EEN STUKJE MERGELLANDROUTE

door P.J. van Nieuwenhoven
met foto's van de schrijver

De planten- en dierenwereld van een landstreek kan men eigenlijk alleen goed leren kennen door het land te voet of per fiets te doorkruisen. Om iets van landschapsvormen te kunnen zien en te begrijpen kan men ook wel in een auto blijven zitten. Welke weg zou voor zo'n landschapsverkenning beter geschikt zijn dan de Mergellandroute van de A.N.W.B.? Wel kan deze weg door de veelvuldige propaganda op drukke

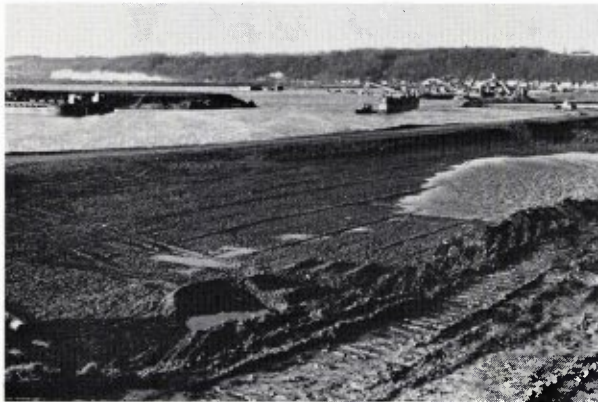
weekenden, en vooral in de bloesemtijd, volledig verstopt zijn, ondanks de aangebrachte "verbeteringen": wegverbredingen ten koste van bomen en bermen, doorbraken door te nauwe dorpsstraten, waarvoor kenmerkende uitzichten zijn opgeofferd. Het heeft dan ook niet aan kritiek ontbroken. Maar voor iemand, die de oude toestand niet gekend heeft, is de nieuwe route een van de mooiste, die men kan rijden. Om goed rond te kunnen kijken is het natuurlijk raadzaam niet een drukke dag te kiezen! Wij verlaten Maastricht met de A.N.W.B. langs de Heugemerweg, die van het station in Wijck in zuidelijke richting door het brede Maasdal voert. De stroom ligt niet in het midden van het dal: de westelijke dalwand, gevormd door de Sint-Pietersberg, ligt veel dichterbij dan de oostelijke, die bestaat uit de hoogten bij het Voogdijgesticht te Heer, die naar het zuiden overgaan in de Riesenbergen en het Savelsbos.

Wij passeren de kom van het oude dorp Heugem, met aan de overkant van de Maas de ruïne Lichtenberg tussen de schoorstenen van de oude en de nieuwe cementovens van de E.N.C.I.. Voorbij de fabriekswand is iets te zien van het enorme gat, dat in deze beroemde berg is gegraven, bij de exploitatie van kalksteen, het "witte goud". Zuidelijk daarvan ligt de stortberg, waar voor de cementindustrie onbruikbaar materiaal is gedeponeerd, helaas op het Zuidelijk gangenstelsel, dat daardoor geheel in elkaar is gedrukt. Vanaf deze berg heeft men thans een prachtig uitzicht over de omgeving: d'n „Observant" is dan ook hoger opgeworpen dan het hoogste punt van Nederland, het Drielandenpunt in Vaals (340 m+ N.A.P.).

Direkt buiten het dorp Heugem staat rechts van de weg een oud moordkruis, dat herinnert aan Arnoldus Houbiers, die hier op 1 april 1814 werd "Doodgestookt". Bid God opdat zijne ziel mag rusten in vrede Amen.

In het vruchtbare winterbed van de Maas is men verderop op grote schaal aan het ontgronden ten behoeve van de grindwinning. Men heeft er zelfs het stroombed van de Maas verlegd, ondanks het feit, dat deze hier grensrivier was. Een moeilijke grond-

Nieuw waterland in wording in het grindgat te Eijsden

De Uitmonding van de Voer in de Maas

ruil moet hier het gevolg van zijn: beide buurlanden waken voor verlies van grondoppervlakte. Het nieuwe landschap wordt ingericht voor watersport en recreatie. Thans is een groot gedeelte van het grindgat nog het domein van water- en moerasvogels, vooral in de trektijd. Er zijn hier soorten waargenomen, die men in deze streken niet zou verwachten. Het ligt in de bedoeling een gedeelte van dit nieuw geschapen waterland te bestemmen als natuurgebied ten behoeve van wetenschappelijk onderzoek en natuureducatie.

Wij komen westelijk langs Gronsveld, eens het centrum van de kersenteelt en trefpunt van bloesemtochten. Langs de weg is duidelijk te zien, hoe de moderne laagstammen de oneconomische hoogstammen aan het verdringen zijn. Rondom de laagstamboomgaarden zijn elzenhagen geplant, om het klimaat tussen de boompjes gunstig te beïnvloeden. De kruinen van de hoge bomen lijken aan de onderzijde keurig gelijk geschoren te zijn: onder de hoogstambomen worden koeien geweid, die ook van fruit en zelfs van boombladeren houden.

De Resten van een watermolen in de Voer

Let U in Maarland op de fraai gerestaureerde boerderij, links voor de benzinepomp. Iets verder draaien wij rechts een Abelenlaan in, een beschermd monument, oorspronkelijk behorende tot de bezittingen van Kasteel Oost, waarin momenteel een bekend artiestenpaar woont, voorvechters van een schone Maasvallei!

Wij rijden het dorp Eijsden binnen langs eeuwenoude huizen, die tezamen een "beschermd dorpsgezicht" vormen. Spoedig zien wij aan de rechterhand de beboste tuinen van het Kasteel Eijsden. Het fraaie park is tussen zonsopgang en zonsondergang geopend voor wandelaars. Het is de moeite waard,

hier een half uurtje uit te stappen. Er staan mooie oude bomen in het park, en er is een bijzonder goed onderhouden "charmille", een laan met boogvormig gesnoeide haagbeuken. Zoekt u ook de uitmonding van de Voer in de Maas, aan de zuidgrens van het park. In dit riviertje bevinden zich ook de resten van een oude watermolen. U kunt nog de karakteristieke splitsing van de waterstroom terugvinden in een hoge, opgestuwde, tak en een lage, rondom het moleneiland. In ieder geval liggen in de Graaf de Geloeslaan twee bruggen, direkt na elkaar.

Bij de voortzetting van onze rit buigen wij echter juist voor deze twee bruggen links de Caestertstraat in. Deze slingert tussen oude hoogstamboomgaarden door. Sommige hebben nog fraaie toegangspoorten: twee staanders waartussen een smeedijzeren hek. Wij passeren een wegkruising, waaraan een kruis en een Mariakapel zijn opgericht, en bereiken via een spoorwegovergang een laan beplant met vier rijen bomen. Dergelijke vierdubbele bomenrijen waren typisch voor oprijlanen van oude kastelen. De eigenlijke laan bij Kasteel Eijsden is echter slechts

De Rand van het Middenterras te Mesch

met rechts en links één enkele rij bomen beplant. Bij Mariadorp worden wij voorzichtig over de nieuwe autoweg naar Luik geleid. Wij verlaten dan het Laagterras van de Maas en rijden door een insnijding in de uiterste rand van het Middenteras. Terrassen zijn resten van oude rivierbeddingen. Het water stroomde eens op een heel ander niveau. De randen van deze terrassen zijn vaak als reusachtige traptreden in het landschap zichtbaar. Bij Withuis, vlak bij de grens met België, gaan wij in de richting Mesch, waar rechts achter de boomgaarden drie

Bermen van holle wegen, groeiplaats van bijzondere planten

prachtige boerenhoeven liggen, compleet met indrukwekkende toegangspoorten. De weg gaat echter linksaf en slingert omhoog tegen de oostelijke dalhelling van de Maas. In de bermen bloeien hier bijna het hele jaar door de voor dergelijke holle wegen karakteristieke planten: op zonnige, warme plekken vaak soorten van zuidelijke herkomst; in de schaduw kruiden uit het hier door ontginning verdwenen bos.

Op de plateau's bevindt zich in heel Zuid-Limburg de löss, of Limburgse klei, een afzetting van de wind uit het IJstijdvak. Daaraan hebben de Limburgse landerijen hun grote vruchtbaarheid te danken. Op de westelijke heuvels treft men daaronder aan een pakket grof zand en kiezel, hier gedeponeerd door de Maas in een tijd dat in de gebergten in het zuiden, Ardennen en Vogezen, grote hoeveelheden ijs smolten als gevolg van de klimaatsverbetering na "de" IJstijd. Deze afzettingen staan bekend onder de verzamelnaam Hoogterras, en komen voor tot diep in de Belgische Kempen. De "bergen" in het westelijk deel van Zuid-Limburg zijn alle resten van deze oorspronkelijke hoogvlakte. Zij zijn van elkaar gescheiden door de dalen van de rivieren, die zich later hebben ingesneden.

Op het plateau vallen ons de bijzonder grote kavels

Drinkpoelen, paaiplaats van karakteristieke waterdieren

op, bij elkaar gevoegde weilanden, gevolg van een geslaagde ruilverkaveling. De drinkpoelen, die erbij horen, zijn helaas bijna alle gedempt, een groot verlies voor de fauna: zij waren de paaiplaatsen van karakteristieke waterdieren: padden, kikkers, salamanders. Bij de afdaling naar Moerslag zien wij de eerste vakwerkhuisen. Het eikenhouten geraamte was met houten pennen in elkaar gezet, zodat het ook weer gedemonteerd kon worden, als het nodig was, bijv. bij verhuizing van de pachter. Wij komen uit in het duidelijk asymmetrische droogdal, dat van Sint-Geertruid naar Eijsden loopt: een steile beboste

Vakwerkhuisen te Moerslag

noordhelling en een glooiende, volledig ontgonnen zuidhelling. Het verschil zou ontstaan zijn onder invloed van de warmte van de zon: in tijden, dat de noordhelling tot diep onder de oppervlakte bevroren bleef, gleden aan de ontdooide zuidhelling met water doordrenkte lemlagen naar beneden. Het droogdal loopt onder langs het Savelsbos. Dit is een natuurmonument, eigendom van C.R.M., met een bezoekerscentrum en de mogelijkheid voor rondleidingen. Gekleurde paaltjes langs de boswegen geven aan hoe u hier kunt wandelen zonder gevaar te lopen te verdwalen. In het voorjaar is er ook een natuurpad

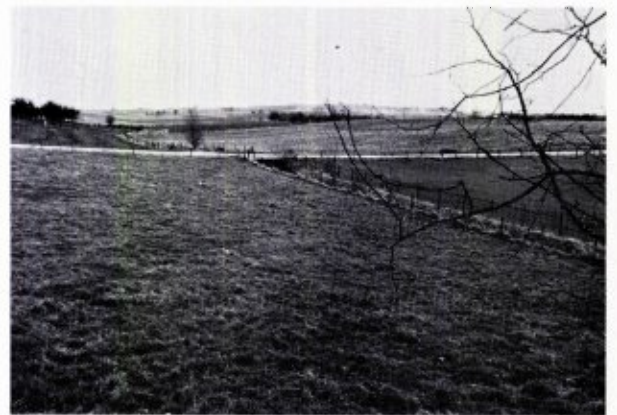

Het uitgebrande Hoge Huis te St. Geertruid

uitgezet, zodat men de namen van de voornaamste gewassen kan leren kennen.

Onder langs de boshelling kan door het droogdal zoveel water stromen, dat laag gelegen woningen met zandzakken tegen wateroverlast moeten worden beschermd. Er bevinden zich in de helling verschillende verlaten kalksteengroeven, terwijl boven in het bos enkele kiezelkuilen voorkomen, in het zo juist genoemde Hoogterras.

Bij het vervolgen van onze weg, omhoog in de richting Sint-Geertruid, zien wij de voor deze grondsoorten typische bosbegroeiingen, al is hier de grens tussen voedselrijk bos op kalkgrond en voedselarm bos

Duiker in de weg op het laagste punt van het droogdal

Oude kastanjes, gespaard door het bouwen van een muurtje te Mheer

op kiezel wel enigszins verdoezeld als gevolg van langs de hellingen omlaag gegleden lagen löss.

In Sint Geertruid letten wij op de mergelblokken in de muren van de kerk en in de toren. Ook het onlangs geheel uitgebrande Hoge Huis dat wij boven de daken zien uitsteken, is geheel uit mergelsteen opgetrokken. Deze bouwstenen zijn afkomstig uit de grotten, eigenlijk mergelmijnen, in de hellingbossen in de buurt.

Onze weg gaat verder over het plateau, langs weilanden, die nog door heggen begrensd zijn en voert bij Herkenrade door een droogdal, waarin men op het diepste punt toch maar een duiker en enige riool-

Uitgespoeld vakwerk: Vitsen en witsen liggen bloot

putten heeft aangebracht. Desondanks rijdt men hier vaak door een waterstroom in tijden dat de droogdalen in rivieren veranderd zijn.

Wij krijgen spoedig de gelegenheid te constateren hoe het fraaie landschap ontsierd is door hoogspanningsmasten, een offer aan de E.E.G.! In Mheer is de verbreding van de weg nu eens niet gegaan ten koste van oude bomen: de rij tamme kastanjes op de hoge berm is gespaard: men heeft er een muurtje voor gebouwd. Tegenover deze bomen liggen de bezittingen van het Kasteel Mheer, met ervoor de kerk. Let op de Brigittaden, tegenover de kerk, met de vlag in top en de traditionele aanplakbiljetten van de

Het asymmetrische droogdal bij St. Geertruid

„Jonkheid” op de stam. Het hout wordt in het voorjaar bij opbod verkocht, waarna een nieuwe boom in het bos wordt „geroofd”, die met grote luister door het dorp op de eerste mei wordt ingehaald.

De Dorpsstraat gaat steil omhoog. Rechts staat een onbewoonbaar verklaarde woning met vakwerk, dat op de oorspronkelijke wijze is opgevuld met een vlechtwerk van takken, dat dichtgesmeerd werd met leem, waaroverheen werd gewit. Voor een groot deel is de leem weggespoeld, zodat u de gelegenheid heeft eens te kijken hoe zo'n wand precies in elkaar zit. De weg klimt nu tegen de wand van het droogdal van Mheer op. Het hoogste punt van de helling vormt de

De bron van de Noor in het dorp Noorbeek

waterscheiding met het nu volgende dal, dat van de Noor. Een plateau ontbreekt hier, een zeer ongebruikelijke situatie, zodat U direkt weer omlaag rijdt en aan de voet van de helling het dorpje Noorbeek bereikt. Tegenover het bosje met naaldbomen kunt u de bron van de Noor zien. Zij staat periodiek droog, terwijl in oostelijke richting een droogdal doorloopt tot op het plateau bij Hoogcruts. Het is onbegrijpelijk dat zo'n smal stroompje zo'n breed dal heeft uitgeslepen. Dat moet vroeger een beetje anders zijn geweest, niet omdat het riviertje toen breder was, maar omdat elk jaar veel grotere hoeveelheden sneeuw en ijs zijn weggesmolten.

Wij komen uit bij de oude kerk, opgebouwd uit kalksteenblokken. Precies op de hoek van het kerkhof staat hier ook weer een meiden. En om de hoek de beroemde plataan van Noorbeek, waar in het verleden nog al wat over te doen is geweest: was hij ziek of niet? Zaten er geen plaatswammen op? Bestond er gevaar voor omvallen? De oude boom heeft deze dorpsstrijd gelukkig overleefd. Rondom het dorpsplein staan prachtige oude hofsteden. Misschien staat er wel ergens een poort open, zodat u op

Het dorpsplein in Noorbeek

de typische binnenplaats kunt kijken, een vierkant, aan alle zijden door de gebouwen ingesloten: een boerderij, die als een vesting te verdedigen was in woelige dagen.

Voorbij het dorp gaat de weg weer omhoog langs een van de fraaie hellingen van het droogdal van de Noor, dat weer de merkwaardige asymmetrische vorm heeft. Dit dal komt uiteindelijk uit op het

plateau bij Hoogcruts, een Franciscaanse Statie.

Hier verlaat de Mergellandroute het Hoogterras en voert dan door een gebied dat nooit door de Maas bedekt is geweest, en waarvan het landschap ook niet door deze rivier is gevormd. Wij overschrijden hier een natuurlijke grens, reden waarom wij menen een einde aan dit opstel te mogen maken.

Het droogdal van de Noor bij Hoogcruts

DUIZEND- EN MILJOENPOTEN (CHILOPODA EN DIPLOPODA) UIT ZUID-LIMBURG

II

door C.A.W. JEEKEL

De chilopoda van de Zuid-limburgse mergelgroeven

Zoals in de inleiding reeds werd meegedeeld vonden tussen 1960 en 1968 jaarlijks excursies plaats welke werden georganiseerd door het Zoölogisch Museum en het Laboratorium voor Toegepaste Entomologie van de Universiteit van Amsterdam. Een van de doelstellingen van deze excursies, die meestal kort na de jaarwisseling werden gehouden, was de inventarisatie van de entomologische fauna van de Zuid-limburgse mergelgroeven in de winter. Tijdens deze inventarisatie werden stelselmatig ook duizend- en miljoenpoten meegenomen, en aangezien dit onderzoek thans als afgesloten moet worden beschouwd -

vele groeven zijn tegenwoordig verboden terrein en vrijwel ontoegankelijk - verdienen de resultaten voor deze groepen hier vastgelegd te worden.

In het algemeen kunnen de uitgehakte groeven met hun vlakke wanden en plafonds en de fijn-korrelige tot stoffige bodem nauwelijks als een gunstig milieu voor Chilopoda en Diplopoda worden gekenschetst. Vooral groeven met een wijde ingang bleken dikwijls mogelijk door een ongunstig microklimaat weinig of geen materiaal op te leveren, terwijl de beste resultaten werden geboekt in de kleinere groeven. Gebleken is dat Chilopoda in de groeven zeld-

zaam zijn en dat men slechts incidenteel exemplaren tegenkomt. Diplopoda daarentegen bleken frekwenter en vaak in groter individental op te treden.

De resultaten geven uitsluitend een beeld van de fauna van de groeven in de winter, een periode waarin de meeste soorten geen grote activiteit vertonen. Hierdoor was de kans van het vinden van toevallig in de groeven verwaalde soorten relatief gering.

In de onderstaande lijst zijn de groeven vermeld, met daarachter de erin gevonden soorten. Achter de groeve-naam staat tussen haakjes de gemeente en daarachter het nummer van de groeve volgens de nummering uit de publicatie van Bels, 1952.

De volgorde der groeven is die, welke in het rapport van Van Wijngaarden werd gevolgd. De jaartallen achter de soortnaam geven het jaar van de vondst aan.

Steenberggroeve (Gronsveld), No. 116

Lith. dentatus (1965)

Lebensboschgroeve (Gronsveld), No. 115

Lith. forficatus (1964)

Grote Dolekamer (Gronsveld), No. 53

Lith. dentatus 1968)

Kleinberg Noord (I) (Cadier en Keer), No. 109

Schend. nemorensis (1964)

Lith. dentatus (1965)

Lith. aulacopus (1965)

Lith. crassipes (1964)

Bemelerboschgroeve II (Bemelen), No. 39b

Lith. aulacopus (1967)

Mettenberg I (Cadier en Keer), No. 40

Lith. crassipes 1960)

Mettenberg II (Cadier en Keer), No. 40a

Lith. forficatus (1962)

Lith. crassipes (1965, 1968)

Groeve de Lemmekenskoel (Gronsveld), No. 142

Lith. aulacopus (1964)

Lith. crassipes (1964)

Flesschenberggroeve (Valkenburg), No. 143

Lith. crassipes (1962)

Aan de Heide (Valkenburg), No. 165

Lith. crassipes (1967, 1968)

Heiberg (Valkenbrug), No. 119

Lith. aulacopus (1967)

Lith. tricuspis (1965)

Gewand II (Valkenburg), No. 121

Lith. dentatus (1965, 1967, 1968)

Lith. tricuspis (1965)

barakkengroeve (Berg en Terblijt), No. 83

Lith. forficatus (1961)

Musschenputgroeve (Berg en Terblijt), No. 88

Lith. microps (1964)

Schenkgroeve (Meerssen), No. 163

Lith. melanops (1965)

Ravensbosch I (Valkenburg), No. 158

Lith. forficatus 1965)

Samenvattend is de soortenlijst als volgt:

<i>Lith. crassipes</i>	8 maal in 6 groeven
<i>Lith. dentatus</i>	6 maal in 4 groeven
<i>Lith. forficatus</i>	4 maal in 4 groeven
<i>Lith. aulacopus</i>	4 maal in 4 groeven
<i>Lith. tricuspis</i>	2 maal in 2 groeven
<i>Lith. microps</i>	1 maal in 1 groeve
<i>Lith. melanops</i>	1 maal in 1 groeve
<i>Schend. nemorensis</i>	1 maal in 1 groeve

Wat in dit overzicht het eerst opvalt is dat op één na alle vondsten betrekking hebben op vertegenwoordigers van de orde Lithobiida en dat de orden Scolopendrida en Geophilida geheel of nagenoeg geheel ontbreken.

Vergelijking met de inventarisaties van de grottenfauna van andere landen is in zoverre niet geheel verantwoord omdat het daar veelal om natuurlijke grotten gaat die door hun ontstaan en door de toevoer van natuurlijke detritus een beter milieu voor de duizendpoten kunnen bieden. Een vergelijking met de Chilopoda verzameld tijdens de inventarisatie door Leruth van de grotten van België (Schubart, 1936) toont daar een groter en gespreider soortenbestand dan in de mergelgroeven van Zuid-Limburg. In België werden 4 Geophilida, 2 Scolo-

pendrida en 6 Lithobiida gevonden, met als meest voorkomende soorten **Haploph**, **subterraneus**, **Cr. hortensis**, **Lith. aulacopus**, en **Lith. crassipes**. Veel overeenstemming met de fauna van de groeven in Zuid-Limburg bestaat er dus niet, hoewel hier de twee genoemde **Lithobius**-soorten ook vrij frekwent optraden. In het algemeen moet men echter de konklusie trekken dat het al of niet voorkomen van Chilopoda in de groeven weinig of geen verband houdt met een typisch subterrane levenswijze. Im-

mers de meeste gevonden **Lithobius**-soorten zijn dieren die normaal in de bladstrooisellagen van bossen voorkomen. Waarschijnlijker is dat het voorkomen in de groeven samenhangt met de activiteiten der dieren en een zekere afspiegeling geeft van hun plaatselijke algemeenheid in de omgeving der groeven, waarbij ten opzichte van enkele soorten, zoals **Lith. crassipes**, en enkele andere, hoogstens van een geringe voorkeur voor het milieu kan worden gesproken.

Boekbespreking

De fungi van Nederland.

De clavarioide fungi.

voor R.A. Maas Geesteranus.

Uitgave van de Koninklijke Nederlandse Natuurhistorische Vereniging.

No. 113 in de reeks Wetenschappelijke mededelingen.

De serie uitgaven, elk over een heperkt onderwerp, in de reeks wetenschappelijke mededelingen heeft een goede reputatie. Deze wordt door bovengenoemd nummer zeker gunstig beïnvloed.

Over het gebied van de clavarioide fungi bestaan hij de verschillende auteurs vrij sterke verschillen van inzicht. Daarom zijn de in hoofdstuk 2 en 3 gegeven indeling in families en omgrenzing van het geheel, evenals de verklarende woordenlijst, zeer nuttig voor het gebruik van het boek.

In de sleutels tot de soortbepaling en bij de soortbeschrijving vindt de gebruiker talrijke aanduidingen van nog onzekere details. Hierdoor wordt gestimuleerd er op te letten en ze vast te leggen.

Dat er bij diepere studie nog veel te vinden is blijkt naast het bovenstaande ook uit het feit dat er in dit boek 65 soorten voor ons land worden vermeld, terwijl dit er voorheen slechts 38 waren.

Per soort worden de vindplaatsen alsmede literatuurverwijzingen vermeld. De schrijver zelf stelt terecht dat er helaas te weinig afbeeldingen beschikbaar waren. Dit nadeel wordt verkleind doordat wordt verwezen naar gekleurde afbeeldingen in andere literatuur.

Het geheel wordt afgerond door een uitgebreide literatuurlijst en een samenvatting in het engels. Samenvattend kunnen we stellen

dat het besproken boek voor beginners en oppervlakkige paddenstoelen liefhebbers te moeilijk toegankelijk is. We wensen het echter in handen van alle serieuze mycologen. Vooral voor diegenen, die met de microscoop werken is het buiten gewoon waardevol.

C.v.G.

Feustel, Rudolf: Abstammungsgeschichte des Menschen.

Jena: VEB Gustav Fischer 1976.

272 pag., 113 zwart-wit afb., 3 bijlagen.

Prijs: 23 -M. paperback, ingenaaid, kunst-drukpapier.

Het werk maakt deel uit van een reeks van drie. De andere twee zijn in voorbereiding: Evolution und Stammesgeschichte der Organismen en: Entstehung des Lebens.

De uitgever beoogt met deze reeks de lezer, door het verstrekken van uitgebreide informatie, te stimuleren "zum weiteren Durchdenken des eigenartigen "Phänomens Mensch" und zu kritischen Stellungnahme..... damit er seiner eigenen Stellung in Natur und Gesellschaft besser bewusst wird".

Er is tegenwoordig nogal wat populair-wetenschappelijke literatuur over dit onderwerp op de markt. Ik zou bovengenoemde uitgave niet zonder meer in dezelfde rij willen plaatsen.

Zij die er alleen op uit zijn om zich feitelijke informatie te verschaffen, komen aan hun trekken, maar zouden een -al was het slechts qua volume- belangrijk deel van het boek ongelezen laten. Naast de gebruikelijke zaken als inleiding, (uitvoerige) literatuurlijst, registers en verklaring van de gebezigde wetenschappelijke termen, vind ik er de volgende hoofdstukken in: Schöpfungsmys-

then kontra wissenschaftliche Evolutionstheorien; Affe und Mensch.

Gemeinsamkeiten und Unterschiede; Die fossilen Reste; Der Menschengestalt und seine materiellen Bedingungen; Stadien der Anthropogenese.

De schrijver behandelt de betekenis van de vondsten vanuit een ideologische achtergrond. Men kan erover van mening verschillen of dat nu wenselijk is of niet. Duidelijk is, dat wetenschappelijke ontdekkingen, zeker wanneer de mens zelf in het geding is, een grote invloed op ons maatschappelijk denken en handelen hebben. De beoefenaar van wetenschap draagt hoe dan ook een verantwoordelijkheid ook jegens de maatschappij.

Dit boek is doortrokken van deze maatschappelijke verantwoordelijkheid, die deel uitmaakt van de ideologische achtergrond van waaruit het (mede) geschreven werd. Over die ideologie kan men denken wat men wil. Deze hier ter discussie stellen (men wordt er tijdens het lezen van het werk steeds weer met de neus op gedrukt) zou voeren tot een op deze plaats ongewenste politieke discussie. Persoonlijk vind ik het materialisme van de beschouwingen wel eens moeilijk verteerbaar, bijvoorbeeld als ik lees: "Das Denken ist als Funktion des Gehirns die höchste Bewegungsform der Materie, ein spezifischer Prozess der Widerspiegelung der Wirklichkeit". Wie bijvoorbeeld ooit van het werk van C.G. Jung kennis heeft genomen, zal dit een miezige simplifikatie vinden. Al met al toch een interessant boek voor de kritisch ingestelde lezer, die al over enige kennis van dit onderwerp beschikt. Het geeft behalve uitvoerige informatie ook de mogelijkheid om kennis te maken met de ideologische achtergronden die bij de interpretatie van wetenschappelijke gegevens hinnen de D.D.R. een rol spelen.

Voor de lezers die zich voor het eerst op het terrein van de evolutie van de mens gaan oriënteren is dit boek echter minder aan te bevelen.

A.M.

NIEUWE LEDEN IN 1977

Geertsema J.J. St. Hubertuslaan 11 Gorinchem
 Rouwenhorst J. Geldersedijk 11A Hattem
 Kuipers Th. 2e Maasveldstraat Blerick
 Quadackers G. Geleenstraat 24 Munstergeleen
 Bles R. Kapellerpoort 8 Roermond
 Spronck M.J.A. Kerkstraat 36 Cadier en Keer
 Thielen J. Heymansstraat 176 Boekend/Venlo
 Oudenhoven Mevr. L. Handrick 2 Venray - Merselo
 Groenendijk G. Kerkstraat 6 Blitterswijk
 Philipsen H.W. Prins Bisschopsingel 25 Maastricht
 Kerp H. Jan Vermeerstraat 465 Venlo
 Reulen H. Venloseweg 16 Roermond
 Rutten P. Doormanweg 1 Heel
 Martens G.H. Roermondseweg 42 Tegelen
 Gubbels E.J. Asterstraat 403 Wageningen
 Hegger M.G. Rijksstraatweg 51 Lomm
 Korfage O. IJsvogelstraat 24 Venlo
 Bouten J. Rijksweg 101 Velden
 Cuppen J.G.M. Henri Dunatplantsoen 11 Zetten
 Tangelder-Damen Sandra Tuindersstr. 1 Maastricht
 Manders G. René van Shalunstraat 102 Blerick
 Boonen L.J.H. Industriestraat 48 Reuver
 Locht B.J.M.L. Wilhelminalaan 158 Echt
 Daniëls F.J.A. Dr Asjeslaan 14 Tiel
 Bos. D. Grootdorp 28A Venray - Merselo
 Jagers J.J. Cabernetlaan 5 Maastricht
 Wolters Bisschop Balderiklaan 19 St. Odiliënberg
 Smeets Leon Kerkstraat 8 Tegelen
 Peters C. Magdalenastraat 1 Ohé en Laak
 Aben H.G.M. Dorpstraat 33 Echt
 Broen A. Pr. Beatrixstraat 24 Echt
 Bruijn G. de Ganzestraat 8 Venlo
 Geuskens Th.J.L. Fr. Erenslaan 94 Geleen
 Meulemans R. Diestsestraat 97 Leuven
 Bemelmans Judith Diepstraat 57 Eijsden
 Bertels Noël Bergenhuizen 1 Noorbeek
 Spica J.E. Kokelenstraat 94 Kerkrade
 Bruls T. Palatijnhof 135 Maastricht
 Meier C. Rachels 10 Lanklaar
 Klippert P.J.M. Onyxstraat 19 Nijmegen
 Hermusdorf P. Bokstraat 2 Ulestraten
 Ruijpers L. Walem 37 Valkenburg - Houthem
 Vannieuwenhuyze R. Leiselestraat 86 Brugge

AANKONDIGING VAN DE MAANDVERGADERINGEN:

te Maastricht op 2 februari 1978 praktische werken aan een vergelijkend onderzoek naar de prooidieren van uilen, onder leiding van de heren Meijer en Gilissen.

te Heerlen op 7 februari in het Grotius College om 19.30 uur. De Heer E. van Campen vertoont een film over Curaçao.

te Venlo op 17 februari in het Goltziusmuseum te 20.00 uur: Geologie van Nederland, het Krijt van Zuid-Limburg en de Kleien van Reuver en Tegelen, door de Heer Hans Kerp. Spr. zal eerst voor ons enkele basisbegrippen behandelen, zoals de vorming van gesteenten en het voorkomen van fossielen.

Daarna zal hij een kort overzicht geven van de diverse geologische tijdperken aan de hand van de geologische tijdschaal. Dit zal geïllustreerd worden met dia's van gesteenten, fossielen en reconstructies van landschappen. Tot besluit zal hij wat dieper ingaan op de geologie van Nederland. Hierbij zullen onder andere het Krijt van Zuid-Limburg en de Kleien van Reuver en Tegelen ter sprake komen.

NATUURHISTORISCH MUSEUM

TIJDELIJKE EXPOSITIE

Van 18 januari - 2 maart 1978

"ENERGIE UIT DE ZEEBODEM"

Gedurende het eerste deel van de expositie-periode zal een zeer fraaie maquette van de Noordzee, vervaardigd door de Dienst Noordzee van Rijks Waterstaat, aan de tentoonstelling zijn toegevoegd.

Voor groepen en tijdens week-ends is het vertonen van een film over dit onderwerp mogelijk.

